

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN: 1304-5482

TARİH

Tarih Üzerine Notlar
Mehmet Mahfuz SÖYLEMEZ

Tarihsel Mekân Fenomenolojisi
-Bir Giriş Denemesi-
Burhanettin TATAR

Zaman, Bilinç ve Tarih Algısı Üzerine
-Teolojik Açıdan Bir İnceleme-
Mehmet EVKURAN

Tarih Üzerine Bazı Düşünceler
Adnan DEMİRCAN

Metin, Tarih ve Şiddetin Kaynakları
-İslam'ın Kültürel Çoğulculuğunun
Tarihsel ve Sosyolojik Tezahürleri-
Yasin AKTAY

Tarih Labirentinde
Sahih Dini Bilginin İmkânı
Şevket KOTAN

Siyer Yazıcılığı Üzerine
Mehmet ÖZDEMİR

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler
Milel ve Nihal Geleneğinden

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi

ISSN: 1304-5482

TARİH

Cilt/Volume: 4 Sayı/Number: 3
Eylül – Aralık / September – December 2007

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
Cilt/Volume 4 Sayı/Number: 3 Eylül–Aralık / September–December 2007
ISSN: 1304-5482

Sahibi / Owner

Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu Derneği

Editör / Editor

Şinasi Gündüz

Editör Yrd. / Co-Editor

Cengiz Batuk

Sayı Editörü / Editor of Issue

Mehmet Mahfuz Söylemez

Yayın Kurulu/ Editorial Board*

Alpaslan Açıkgeçen, Ayaz Akkoyun, Yasin Aktay, Mahmut Aydın,
Cengiz Batuk, Şinasi Gündüz, İbrahim Kayan, Necdet Subaşı,
Burhanettin Tatar

Danışma Kurulu/Advisory Board*

Baki Adam (Prof. Dr., A.Ü.); Mohd. Mumtaz Ali (Prof. International Islamic Univ. Malezya);
Adnan Aslan (Doç. Dr., İSAM); Kemal Ataman (Yrd. Doç. Dr., Uludağ Ü.); Mehmet Akif Aydın
(Prof. Dr., Marmara Ü.); Yılmaz Can (Doç. Dr., O.M.Ü.); Ahmet Çakır (Yrd. Doç. Dr., O.M.Ü.);
Mehmet Çelik (Prof. Dr., Celal Bayar Ü.); Waleck S. Dalpour (Prof. University of Maine at
Farmington); İsmail Engin (Dr., Berlin); Cemalettin Erdemci (Dr. Y.Y.Ü.); Tahsin Görgün (Doç.
Dr., İSAM) Ahmet Güç (Prof. Dr., Uludağ Ü.); Recep Gün (Yrd. Doç. Dr., O.M.Ü.); Mevlüt
Güngör (Prof. Dr., İ.Ü.); Ömer Faruk Harman (Prof. Dr., Marmara Ü.); Erica C.D. Hunter (Dr.,
Cambridge Univ.); Mehmet Katar (Doç. Dr., A.Ü.); Mahmut Kaya (Prof. Dr., İ.Ü.); Sadık Kılıç
(Prof. Dr., Atatürk Ü.); Şevket Kotan (Dr., Ankara); İlhan Kutluer (Prof. Dr., Marmara Ü.);
George F. McLean (Prof. Catholic Univ., Washington DC); Ahmet Yaşar Ocak (Prof. Dr., Hacet-
tepe Ü.); Jon Oplinger (Prof. University of Maine at Farmington); Ömer Özsoy (Prof. Dr., Frank-
furt Univ.); Roselie Helena de Souza Pereira ; (Mestre em Filofia-USP; UNICAMP Brasil); Ekrem
Sarıncıoğlu (Prof. Dr., S.D.Ü.); Hüseyin Sarıoğlu (Prof. Dr., İ.Ü.); Bobby S. Sayyid (Dr. Leeds
Univ.); Mustafa Sinanoğlu (Doç. Dr., İSAM); Mahfuz Söylemez (Doç. Dr. Hitit Ü.); Necdet
Subaşı (Yrd. Doç. Dr., Muğla Ü.); Bülent Şenay (Doç. Dr., Uludağ Ü.); Cafer Sadık Yaran (Prof.
Dr., İ.Ü.); Ali Murat Yel (Yrd. Doç. Dr., Fatih Ü.); Hüseyin Yılmaz (Yrd. Doç. Dr., Y.Y.Ü.);
Ali İhsan Yitik (Prof. Dr., D.E.Ü.)

* Soyadına göre alfabetik sıra / In alphabetical order

Kapak Resmi / Picture of Cover

Ludwig Deutsch (1855-1935)'in Kur'an Okulu (1905) isimli tablosu

Baskı / Publication

Doğanbey Ladin Ofset - İstanbul, 2008

Yönetim Yeri / Administration Place

Milel ve Nihal Eğitim, Kültür ve Düşünce Platformu Derneği
Alemdağ Caddesi No 64/10-12 Tel: (0216) 344 64 25 Çamlıca, Üsküdar / İstanbul
www.milelvenihal.org / www.dinlertarihi.com
e-posta: milelnihal@dinlertarihi.com

Milel ve Nihal yılda üç sayı olarak dört ayda bir yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Milel ve Nihal'de yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayın
dili Türkçe ve İngilizce'dir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları *Milel ve Nihal*'e ait olup,
yayıncının izni olmadan kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama
taşınamaz. Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasından yayın kurulu sorumludur.

Tarihsel Mekân Fenomenolojisi

-Bir Giriş Denemesi-

Burhanettin TATAR*

Atıf/©: Tatar, Burhanettin, (2007). Tarihse Mekan Fenomenolojisi: "Bir Giriş Denemesi", *Milel ve Nihal*, 4 (3), 19-29.

Özet: "Tarihsel mekân" kavramı neyi gösterir? Özellikle tarihi bir olayın cereyan ettiği fiziksel mekânda zaman süreci içinde tezahür eden radikal değişimler, tarihsel mimari yapılarıdaki tahribatlar ve restorasyon çabaları, tarihi eserlerin çevresindeki modern yapılaşmalar vs. dikkate alındığında tarihsel mekân tabiri ne anlama gelmektedir? Küreselleşme süreci 'mekân' kavramının anlamını dönüştürdükçe 'tarihsel mekân' tabiri içindeki tarihsel (zamansal) ve mekân ilişkisini mekân lehinde değiştirmekte midir? Bu makalede şu iddia ileri sürülecektir: Tarihsel mekân, tarihi sürecin hangi yönlerde cereyan ederek günümüzü şekillendirdiğini kavramamıza imkân verdiği için, geçmişin kendisini bize sunmasına imkân veren bir açıklıktır.

Anahtar Kelimeler: Tarihsel mekân, küreselleşme, fenomenoloji, açıklık.

Küresel çağda insan kendisini fiziksel mekândan sanal mekâna (cyberspace) değin mahiyetleri ve karakterleri birbirinden farklı mekânlar içinde genişlemekte olan bir dünya içinde algılamaya başlamıştır. Her ne kadar küreselleşme, bir açıdan dünyanın küçülmesi ya da sıkışması gibi bir tasavvura yol açsa da, bir başka açıdan daha önceki tarihi dönemlerde görülmeyen yeni mekânla-

* Prof. Dr., OMÜ İlahiyat Fak.

rın oluşumuna yol açtığı için gerçekte dünyanın sürekli genişlemesine neden olmaktadır.

Sözgelimi Anthony Giddens'ın "boş mekân"¹ diye adlandırdığı şey, dünyanın yerel olaylara nispetle sınırlı bir ilişkiler ağı içinde kavranması olayının artık geride bırakılarak küresel teknolojik iletişim ve ticaret sayesinde yepyeni bir mekâna kavuşması olayına işaret eder. Bu durum, "yerel" (local) kavramının artık "yerel olmayan" (non-local) unsurlarca belirlenmesi şeklinde tanımlanan küresel etkileşimin bir başka ifadesidir.²

Bu gelişmeler, felsefi açıdan, 'mekân' kavramının nasıl tanımlanacağına ve ontolojik mahiyetinin ne olduğuna dair klasik sorunun hala açık uçlu olduğunu bize hatırlatmaktadır. Sözgelimi Aristo'nun nesnelerin yer tutma özelliklerine referansla geliştirdiği realist mekân tasavvurundan Descartes'in uzam (extent) olarak mekân kavramına, Newton'un Tanrı'nın bir şeyi yaratma eylemini gerçekleştirdiği yer olarak mekân anlayışından Kant'ın zihnimizin bir apriori formu olarak mekân fikrine değin farklı mekân tasarımları³ bir şekilde mekânı 'alıcı, taşıyıcı, içindekini muhafaza edici' bir tür kap (container) ya da havuz imgesi eşliğinde ele alıyor görünmektedirler. Bütün bunlar, belki farklı açılardan Heidegger'in "el altında" (ready to hand) ve "elde hazır" (present at hand) şeklindeki ayrımları içinde irdelenebilecek karakterlere sahip mekân tasarımlarıdır.

Buna karşın küreleşme süreci, yol açtığı farklı mekânlar nedeniyle dünyayı eskiye oranla hızla genişletirken mekân kavramının daha çok "ilişkisel" bir mahiyet arz etmekte olduğunu bize göstermektedir. Burada "ilişkisel" tabiri yalnızca nesnelerin birbirleriyle ilişkilerine değil, aynı zamanda insanın algısı ya da bakış açısı ile nesneler arasındaki ilişkilere de atıf yapmaktadır. Daha açık

¹ Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity*, Stanford: Stanford University Press, 1990, ss. 17-21.

² Giddens, yerel ve yerel olmayan ayrımını, "mekân"ın (space) "yer"den (place) ayrışması olarak ele alır. Giddens, *The Consequences of Modernity*, s. 18.

³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ivor Leclerc, *The Philosophy of Nature*, Washington, D.C.: The Catholic University of America Press, 1986, ss. 91-104.

deyişle, mekân denilen şeyin ancak bu ilişkiler içinde zamansal olarak kurulmakta ve şekillenmekte olan bir süreç olduğuna dikkatlerimizi çekmektedir.

Mekân fenomenolojisini önemli kılan nokta burada tezahür etmektedir: Şayet mekân, özü itibariyle ilişkisel bir süreç ise, bu durumda insan algısı ile algılanan şey arasındaki ilişki içinde açığa çıkan mekân kendisini bir rasyonel kavrayışın konusu (nesne) değil, tam tersine bir perspektif ya da anlama ufkunun oluşum tarzı olarak ifşa edecektir. Bu haliyle o, ne kendi başına dışarıda var olan bir şey, ne de zihnimizde apriori olarak duran bir formdur. O her haliyle zamana bağlı olan ve zamanın kendisini açması esnasında açılmakta olan bir süreçtir. Kısacası o ne el altında ne de elde mevcut bir varlık tarzına sahiptir.

Kuşkusuz bu zamansal mekân anlayışı, özellikle Mircea Eliade'ın "hierofani" kavramı ekseninde irdelediği 'kutsal mekân' anlayışı kadar modern tarih biliminin ele aldığı şekliyle 'tarihsel mekân' tasarımı ile kısmi gerilimler içine girebilecektir. Eliade'ın yorumuna göre, kutsal mekân Gerçeklik ya da Kutsalın tezahürü sayesinde ontolojik yoğunluk kazanabilen, bu haliyle içi boş profan mekânlardan hemen ayrışabilen ve insanın Gerçeklikle yakın ilişki içine girebilmesine imkân veren bir tür zaman öncesi (başlangıcı belirlenemeyen) olaydır. Bu olay, toplulukların başlangıcını belirlediği için kendisini ancak mitolojik dil içinde ifşa edebilir.

Bir başka deyişle kutsal mekân, bilinen gündelik zamanın ve ya tarihin etrafında döndüğü bir tür eksen ya da merkez olarak 'konuşan bir mekân'dır. Yılın belli günlerinde ve günün belli zamanlarında bir takım ritüellerin sürekli tekrarlanması kutsal mekânın gündelik zamanın tahripkar veya unutkanlığa yol açan zararlı karakterine karşı direnmesidir. Daha açık deyişle, kutsal mekân, zamanın insanı kendi kökeninden (Kutsal ile olan orijinal bağından) uzaklaştırma eğilimine karşı sürekli insanı Gerçek ile

yakın ilişki içinde tutar. Bu açıdan o, bir tür zaman karşıtı (zaman-sal olmayan) bir mekândır. ⁴

Modern tarih biliminin ‘tarihsel mekân’ tasavvuru da—her ne kadar tarihin dikey (sürekli farklılaşan) akışını dikkatten kaçırmasa da—hala bir şekilde tarihsel bir olay ile olayın cereyan ettiği mekân arasında yatay ilişki kurmakta ve bu ilişkiyi kendi nesnellik ideali doğrultusunda bir tür pozitivistik veriye dönüştürmektedir. Böylece o, mekânı matematiksel olarak sınırları belirlenebilir ‘geometrik alan’ imgesi içinde alıcı, koruyucu, taşıyıcı kap ya da havuz gibi irdelemektedir. Sözelimi İstanbul’un fethi olayı, tarihsel bir olay olarak bağlamını her zaman İstanbul denen mekâna nispetle kazanacaktır. Mimar Sinan’ın Selimiye camii, her zaman anlamını Edirne denen şehir mekânına nispetle ifşa edecektir. Kaldı ki, müzelerde sergilenen antik bulgular ya da eserler, otantik anlamlarını arkeolojik kazıların yapıldığı mekâna nispetle açığa vururlar.

Ne var ki, tam bu noktada bizim sormak istediğimiz soru, tarihsel bir olay ya da varlığın mekânla ilişkisinin yukarıda andığımız genel geçer ilke açısından ele alınmasının bizi ‘tarihsel mekân’ hakkında yeterli bir anlama biçimine ulaştırıp ulaştırmayacağı ile ilgilidir. Gerçekte ‘tarihsel mekân’ kavramı neyi gösterir? Özellikle tarihi bir olayın cereyan ettiği fiziksel mekânda zaman süreci içinde tezahür eden radikal değişimler, tarihsel mimari yapılardaki tahribatlar ve restorasyon çabaları, tarihi eserlerin çevresindeki modern yapılaşmalar vs. dikkate alındığında tarihsel mekân tabiri ne anlama gelmektedir?

Küreselleşme süreci sürekli yeni mekânların teşekkülüne yol açarak mekân algımızı köklü biçimde dönüştürüyorsa, bu durumda ‘tarihsel mekânlar’ kendi tarihsel anlamlarını yitirip küresel mekân tasavvurları içinde bir tür görsel (maddi) değer ya da temsil olayına mı indirgenmektedirler? Kısacası, küreselleşme süreci

⁴ Mircea Eliade, *The Sacred and the Profane*, trans. W. R. Trask, New York: Harcourt, Brace&World, Inc., ss. 20-65; *İmgeler Simgeler*, çev. M. Ali Kılıçbay, Ankara: Gece Yayınları, s. 135.

‘mekân’ kavramının anlamını dönüştürdükçe ‘tarihsel mekân’ tabiri içindeki tarihsel (zamansal) ve mekân ilişkisini mekân lehinde değiştirmekte midir?

Kuşkusuz tarihsel mekânın anlaşılmasındaki en büyük güçlük, ‘tarihsel’ ile ‘mekân’ kavramları arasında analitik (zihinsel) bir ayırım yapılarak mekânın tarihsel olaya öncelik arz ettiğinin varsayılması ve tarihsel kavramının ikincil plana itilmesidir. Bu güçlük bir yönüyle ‘doğal’ (natural) olan şeyin sanki ‘yapay’ (beşeri) olanı öncelediğine dair kanaatten kaynaklanır. Bu kanaate göre, yapay olan, doğal olan üzerine inşa edilmiş veya doğal olana eklenmiş arızı (gelip geçici) bir görünümdür. Bir bakıma bu, Aristocu atom kuramındaki cevher üzerinde arazların zamansal görünimleri anlayışına benzer. Doğal olan, her zaman, yapay olanın taşıyıcısı yani tarihsel olan şeyin altında duran ve ona destek veren zemin olarak ele alınır.

Her ne kadar bu anlayış, ilk bakışta şehirlerin, tarihsel olayların, büyük mimari yapıların daha önce insan elinin değmediği bakir (doğal) alanlar üzerinde ortaya çıktığı şeklindeki genel kavrayış biçimi ile desteklense de, diğer taraftan mekânın tarihselliğini göz ardı ettiği için sorgulanabilir karakterdedir. ‘Doğal mekân’ tabiri gerçekte yeryüzünün insana kendisini gösterme (yer küresinin yüzünü belli perspektiflerden insana sunma) tarzı olarak anlamını insanın algısı ile yeryüzü arasındaki zamansal ilişki içinde kazanır. İnsan bilincinin dilselliği içinde ‘doğal mekân’ dilsel bir fenomen olarak açığa çıkar ve bu haliyle o insan dünyasının bir parçası olur.

Kısacası o, insanın yeryüzü ile tarihsel ilişkisi içinde kendisini verili bir gerçek olarak insan bilincine sunması anlamında ‘doğal mekân’dır. Buna göre, ‘tarihsel mekân’ tabirinde “tarihsel” kelimesi, insanın yeryüzüyle ilişkisinin temel karakterini yani zamansal anlam ufku dileyi getirir. İnsan, kendi zamansal ve tarihsel anlam ufku aşarak doğal olanı kendi doğallığı içinde göremediği için gerçek anlamda ‘doğal mekân’ ile yüzleşemez.

‘Doğal mekân’, her zaman ‘tarihsel mekân’dır; tarihsel mekân içinde insanın zihinsel olarak ayrıştırdığı bir geometrik alandır. Ancak, her şeyden önce hatırlanması gereken nokta, bu geometrik alanın zamana bağlı olarak insana kendisini açabildiğidir. Buna göre, doğal mekân, insanın bakış açısı değiştikçe, ilgisi farklı yön- lere kaydıkça, birbiri üstüne binen yelpaze kanatları gibi açılmakta olup, asla kendisini bütüncül bir perspektif içinde sunmamaktadır. Böylece doğal mekân, kendisini sürekli farklılaşabilen perspektifler içinde sunarak bilinç alanımıza kısmen girmekte ve belki çok bü- yük oranda bilincimizden kaçmaktadır. Onun bize kendisini parça- lı görünümüleriyle sunması, bizzat tarihsel ve zamansal bir olay olduğu için doğal mekân, gerçekte tarihsel mekândır.

Doğal mekânın aslında tarihsel mekân olması, yalnızca doğal olanın bize kendisini zamansal ve tarihsel olarak sunması ile sınırlı değildir. Heidegger’in belirttiği üzere, diğer varlıklar mekânda sa- dece yer tutarlarken, insan kendisine açık bir mekân oluşturur.⁵ İnsan, kendi imkânlarını ve tasarımlarını yansıtabileceği bir açık mekânı oluşturarak kendi dünyasını inşa eder. Heidegger’in pers- pektifinden bakıldığında doğal mekân, bir yönüyle aynanın arka zemini gibi varlığı peşinen kabul edilen ve ön planda yansıyan görüntülerin oluşumunu mümkün kılan yarı gerçek (virtual) bir mekâna dönüşür.⁶ Daha açık deyişle, o insanın kendisine açık bir mekân oluşturmaya imkân veren bir gerçeklik olarak kendisini dolaylı biçimde sunar.

Geldiğimiz noktada hala bir şekilde zihnen de olsa tarihsel ve doğal şeklinde yaptığımız ayrımlar kafa karıştırıcı görünebilir. Bu ayrımı analitik düzeyde de olsa yapmanın temel mantığı, doğal mekânın insanın kendi etrafında oluşturduğu açık alanın bir tür arka planı gibi görünmesindendir. Bu kafa karışıklığını belki bü-

⁵ Heidegger’in mekân-zaman ilişkisi hakkındaki görüşleri için bkz. Michael Inwood, *A Heidegger Dictionary*, Oxford: Blackwell Publishers Ltd., 1999, ss. 198-202; 222-225.

⁶ “Yarı gerçek mekân” (virtual space) anlayışı, resim ve heykel gibi sanat eserle- rinin teşkil ettiği mekân için kullanılır. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Susanne K. Langer, *Feeling and Form*, New York: Charles Scribner’s Sons, 1953, ss. 69-103.

yük oranda ortadan kaldırılabilecek husus, mekânın insanın yeryüzüne yönelik tarzlarına göre bir yön gösterme veya yön teşkil etme özelliğidir.

Üç büyük semavi dinin kutsal metinlerinde anılan “Âdem ve Havva’nın cennetten yeryüzüne sürgünü” öyküsü, yeryüzünü düşüş sonrası Âdem ve Havva’nın hemen Tanrı’ya yönelebildikleri mekân olarak sunar.⁷ Eski insan topluluklarının avcılıkla geçiren veya tarım yaparken yeryüzünü her zaman bir yön gösteren mekân formatı içinde algıladıkları açıktır. Mekânın yön gösterme veya doğrudan yön teşkil etme özelliğine dair örnekler arzu edildiği kadar sıralanabilir.

Ancak burada önemli olan husus, mekânın basitçe fiziksel bir gösterge olarak anlaşılmasının çok ötesinde, insanın yeryüzü denen belirsizlik ortamında kendisine hayatını devam ettirebilmesi için gereken yolu açabilmesi ya da yönünü bulabilmesidir. İşte insanın var olabilmek için kendisine gereken yönleri keşfedebilmesi veya gereken yolu açabilmesi gerçek anlamda doğal mekân ile tarihsel mekân kavramlarının kaynaştığı noktadır. Zira tarih denen süreç, özü itibarıyla insanın dünya içinde kendisine yol açabilme ve yön bulabilme çabasıyla teşekkül etmektedir.

Günümüzün teknik ya da popüler diliyle “tarihsel mekân”, insanın yeryüzünde kendisine yol açma çabası esnasında çözmek durumunda olduğu ‘yön bulma sorunu’nun bir parçası olarak anlam kazanmaktadır. Sözgelimi Osmanlı Devletinin kuruluşundan sona erişine değin geçen tarihi süreç içinde ortaya çıkan tüm tarihsel mekânlar, Osmanlı Devlet adamlarının ve halkının kendi tarihsel varlıklarını sürdürebilmek için yeryüzünde açmaya çalıştıkları yolların veya bulmaya çalıştıkları yönlerin birer tanığı olarak anlam kazanmaktadırlar.

⁷ Kur’an’ın, “Sizden önce(ki milletlerin başından) nice olaylar gelip geçmiştir. Yeryüzünde gezin dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün” (3/137) anlamındaki ayeti yeryüzünün din açısından yön gösteren bir mekân olarak sunulması bağlamında dikkat çekicidir.

Daha açık deyişle, Osmanlının mirası olarak bize kendilerini sunan tüm tarihsel mekânlar, önceden keşfedilen bir yönden hareketle anlam kazanmazlar. Tam aksine onlar tarihsel olaylar eşliğinde ortaya çıkarlarken kendileri birer yön teşkil ederler ve ancak bu halleriyle daha sonra açılacak yola potansiyel olarak işaret ederler. Böylece her bir tarihsel mekân, sadece yön teşkil etmekle kalmaz, ayrıca kendi etrafında gidilebilecek yönlerin keşfine imkân verecek bir açık alan oluşturur.

Tarihsel mekân ile tarihi süreç arasındaki ilişkiyi, tarihin 'kendisine yönelik', 'kendisinde' ve 'kendisinden hareketle' cereyan ettiği mekân şeklinde 'tarihsel mekân'ı ele aldığımızda daha açıkça kavramaya başlarız.⁸ Tarihsel mekân, tarihi süreci önce kendisine yönlendirir; sonra kendisinde tutar ya da oylar; daha sonra kendisinden hareketle bir başka mekâna yönlendirir. Bu üç temel özelliği nedeniyle tarihsel mekân, asla sınırları matematiksel olarak belirlenebilecek bir geometrik alan olmayıp bir tarihsel görüş ufkunu ya da anlama zemini olarak açığa çıkar. Yukarıda belirttiğimiz gibi, insan ancak bu tarihsel görüş ufkunu ya da anlama zemini içinde yeryüzüyle ve diğer tarihsel mekânlarla her seferinde yenilenen ve farklılaşan bir ilişki içine girer.

Modern tarih bilimi, geçmiş olayları eldeki veriler ya da metinler aracılığıyla yeniden kurgularken, her seferinde kaçınılmaz olarak tarihsel mekânların andığımız üç farklı yön gösterme özelliğine başvurur. Tarihsel mekânlar olmasaydı, geçmişe ait eserler, tarihin hangi yönlerde cereyan ettiğine dair bize açık işaretler sunamayacakları için büyük oranda anlaşılabilir kalacaklardı. Bu nedenle geçmişe ait metinleri anlaşılır kılan şeylerin başında bizlerin hala tarihsel mekânlarla olan varoluşsal yön bulma veya yol açma ilişkimiz gelir. Zaman açısından bizden sürekli uzaklaşmakta olan geçmiş olaylar, ancak tarihsel mekânlar sayesinde bize yaklaşma imkânına erişirler. Bir başka deyişle, tarihsel mekânlar geçmiş

⁸ Bu bağlamda Heidegger'in eski Yunan şehrini (*polis*), kendisinde, kendisinden hareketle ve kendisine yönelik olarak tarihin ortaya çıktığı bir "tarih sitesi" olarak ele alması dikkat çekicidir. Bkz. Inwood, *A Heidegger Dictionary*, s. 199.

olaylarla bizler arasında bağ kurulmasını sağlayan bir tür ‘ara safha’ ya da ‘ara bölge’ olarak iş görürler.

Bu yüzden tarihsel mekân tabiri, bir fiziksel mekânda kendi başına duran pasif bir nesneler yığınınına değil, şimdi ile geçmiş arasındaki bağın her an yeniden kurulmasına imkân veren bir faaliyet alanına işaret eder. Bu faaliyet alanı kavramsal ya da rasyonel algının açık (nesnel) bir konusu olamayacak kadar dinamik-tir. Zira insan, en azından kendi biyografik geçmişini ya da tarihini anlamak, kendi kimliğini fark edebilmek ve kendisiyle sürekli bütünleşme çabasına girişmek için bile her zaman kendi tarihinin parçası olan mekânların yön gösterici faaliyetine muhtaçtır. Tam da bu nedenle, tarihsel mekânlar asla kendi fiziksel boyutlarına indirgenemezler ve matematiksel ölçme tekniklerinin konusu olarak nesnelleştirilemezler. Daha açıkçası, tarihsel mekânlar kendilerine işaret edilerek değil, bize bir başka şeyi ya da gerçekliği işaret ederek anlamını ifşa ederler. Kendilerine nesnel olarak işaret edilen kısmı, sadece tarihsel mekânların fiziksel boyutudur.⁹

‘Tarihsel mekân’ tabirini, yanlışlıkla zamansallığımızdan ve tarihselliğimizden arındırarak mekân kavramı lehinde irdelemekten kaçınmak gerekir. Zira tarih, halen olup bitmekte ve kendimize yön bulma ya da bir yol açabilme çabamızla ortaya çıkmakta olan süreç olarak tarihsel mekânla ilişkimizi mümkün ve anlamlı kılan bir husustur. Tarihin bu süre giden açılma olayı içinde tarihsel mekân, bizi geçmişle yakın ilişki içine sokan bir açıklık olarak tezahür eder. Tarihsel mekân, tarihi sürecin hangi yönlerde cereyan ederek günümüzü şekillendirdiğini kavramamıza imkân verdiği için, geçmişin kendisini bize sunmasına imkân veren bir açıklıktır.

⁹ Kuşkusuz tarihsel mekân, yapısalcı yaklaşım açısından da irdelenebilir ve fiziksel, estetik ve semantik düzlemler şeklinde çok katmanlı bir yapı formunda analize tabi tutulabilir. Bu durumda fiziksel düzlem matematiksel geometrik alanı; estetik düzlem, bulgu, kalıntı ya da mimari yapının formal boyutunu, semantik alan ise bütün bunların genel tarih bilimi içindeki yerini yani tarihsel mekâna dair anlatıları (bilimsel tezleri, tarihi öyküleri, beşeri tecrübeleri vs) gösterebilir. Ancak bize göre yapısalcı yaklaşım, bu çok katmanlı yapı formunu temelde mekân fenomenolojisine dayanarak elde edebileceği için mekân fenomenolojisi daha köklü anlama biçimi olarak görünmektedir.

‘Açıklık’, tarihsel mekânın ontolojik karakteridir. Bu ontolojik karakteri nedeniyle, tarihsel mekân asla kendi ontik (fiziksel) boyutuna ya da ‘oradalık’ durumuna indirgenemez. Ancak burada ‘açıklık’ kelimesini sadece geçmişin tarihsel mekân aracılığıyla bize kendisini açma durumuyla özdeşleştirmemek gerekir. Zira yukarıda kısmen ima ettiğimiz üzere, tarihsel mekânın açıklığı, belki daha çok bizim yeryüzünde kendimize yol açabilme veya yön bulabilme imkânımızı gösterir. Tarihsel mekân, bu yüzden, geçmişimizle irtibatımızı sağladığı için bir faaliyet alanıdır; geleceğimizle irtibatımız noktasında ise bir potansiyel alandır.

Tarihsel mekânlar, geçmişte ortaya çıkan anlam dünyalarıyla yüzleşmemizi sağlayarak gelecekte var olma alternatiflerimizi daha belirgin şekilde kavramamıza imkân veren bir potansiyel alandır. Bir başka deyişle, tarihsel mekânlar, bize gelecekte daha farklı şekillerde var olabilme potansiyelimizi göstererek kendi potansiyellerini açığa çıkarırlar. İşte hem insanlığın geçmişiyle hem de kendi geleceğimizle yüzleşme noktasında oynadığı ikili rolden ötürü tarihsel mekânlar sürekli anlama sorunu olarak kendi gerçekliklerini açığa vururlar. Tarihsel mekânları korumanın temel anlamı da doğrudan bu sorularımızı koruma yani kendi gerçekliğimizle yüzleşme zorunluluğundan kaynaklanır. Buna karşılık tarihsel mekânların en azından fiziksel değişimlerle tahrife veya unutulmaya maruz bırakılması kendi varlık bütünlüğümüzün, kimliğimizin, yeryüzünde kendimize yön bulma veya yol açma sorumlusunun derinliğinin tahrife, değişime veya unutulmaya maruz bırakılması demektir.

Küreselleşme sürecinde küresel ölçekte oluşmakta olan mekânlar (küresel ticari ilişkiler, kıtalar arası havayolu taşımacılığı, internet gibi unsurlarla oluşan mekânlar) bir taraftan tarihsel mekânları aşırı yerleştirilerek bir tür sembolik ve maddi değer statüsüne itmekte ve bu mekânlara ait topluluklar için onları “dünyanın merkezi” rolünden arındırmaktadır. Buna karşılık aynı küresel mekânlar, tarihsel mekânların anlam ve değerinin küresel ölçekte anlaşılabilme imkânını da sunmaktadırlar. İşin doğrusu, küresel

mekânların kendileri de birer tarihsel mekân olarak geçmişten günümüze erişen tarihsel mekânların değerinin anlaşılması ve korunması konusunda rol üstlenebilirler. Önemli olan küresel mekânların, birer tarihsel mekân olarak, 'kendisine yönelik', 'kendisinde' ve 'kendisinden hareketle' tarih oluşturma ya da yol açma imkânını nasıl kullanabildiğimizdir.

Sayıları gittikçe artan ve dünyanın sürekli genişlemesine neden olan küresel mekânlar, bizi tarihsel mekân üzerinde sürekli olarak düşünme sorumluluğuyla baş başa bırakmaktadır. Tarihsel mekân fenomenolojisi, sadece bu düşünme çabasının başlangıç noktası ya da giriş kısmıdır. Önemli olan bu giriş ya da eşik ile irtibatı koruyacak şekilde tarih yapabilmek ve yeni tarihsel mekânların oluşumunda rol oynayabilmektir. Her bir yeni tarihsel mekân, bizi tekrar tarihsel mekân fenomenolojisine sevk edeceği için asla giriş ya da eşik ile irtibatımız kopmayacaktır. Gerçekte tarihsel mekân oluşturmamayanların tarihsel mekân fenomenolojisi ya da eşik ile irtibatı kopmuş demektir.

Phenomenology of Historical Space: An Introductory Essay

Citation/©: Tatar, Burhanettin, (2007). Phenomenology of Historical Space: An Introductory Essay, *Milel ve Nihal*, 4 (3), 19-29.

Abstract: What does refer the notion "historical space" to? What is the meaning of the notion "historical space" when we take into consideration the radical changes which happen on the physical place of a historic event in the course of time, deformations and restorations of historical architectural structures, modern buildings around historical remnants, etc.? When globalization process transforms the meaning of "space", does the relation between "historical" and "space" within the notion change "historical space" in favor of space? This essay will make the following claim: Since historical space allows us to grasp the course of history which shapes our present period, it appears to be "openness" through which past exposes itself to us.

Keywords: Historical space, globalization, phenomenology, openness.

